

Toby Green este conferențiar universitar la King's College din Londra, unde predă istoria și cultura fostelor colonii portugheze din Africa de Vest. După ce a studiat filosofia, a lucrat ca scriitor și editor, publicând diverse cărți care au fost traduse în douăsprezece limbi. Apoi a studiat (până în 2007) pentru doctorat la Centrul de Studii Vest-africane de la Universitatea din Birmingham.

În 2015 a primit o finanțare din partea British Academy pentru a organiza un atelier interdisciplinar, împreună cu muzicologul Lucy Duran, la care au participat diverși muzicieni și istorici din Africa de Vest.

Dr. Green a scris, de asemenea, despre Inchiziția spaniolă. Unele dintre lucrările sale abordează problema persecuției religioase și a opresiunii în Africa și în alte colonii europene. Preocupările sale actuale includ studiul sclaviei și al relațiilor culturale și economice dintre America și Africa.

Cele mai recente volume publicate de dr. Green sunt: *Brokers of Change: Atlantic Commerce and Cultures in Pre-Colonial Western Africa* (2012), *The Rise of the Trans-Atlantic Slave Trade in Western Africa, 1300-1589* (2012) și *Guinea-Bissau: From Micro State to 'Narco State'* (2016).

Dr. Toby Green a fost distins în 2017 cu Premiul „Philip Leverhulme”.

TOBY GREEN

INCHIZIȚIA

O ISTORIE A TERORII

ÎN SECOLELE AL XV-LEA – AL XVIII-LEA

Traducere din limba engleză de
Gabriel Stoian

București
2019

Ximénez, Ignacio 511	126
Ximildegui, Maria de 494,	Zaragoza 49, 52–54, 56,
495	65, 83–85, 87, 90, 125,
	213, 279, 282, 283, 290,
Y	
Yeste 383	298, 370, 382, 399, 400,
Yurreteguia, Maria de 494,	402, 406, 433, 438, 480,
495	524, 560, 585, 600, 629
Z	
Zacatecas 181, 342	
Zafra 183–185	
Zamora, Catalina de 79, 80,	

CUPRINS

Mulțumiri	9
Glosar	13
Cronologie	17
Prolog	27
1. SFÂRȘITUL TOLERANȚEI	45
2. RĂSPÂNDIREA FOCURILOR	90
3. JUSTIȚIA TORTURATĂ	119
4. FUGA	152
5. DUȘMANUL DIN INTERIOR	183
6. TEROAREA CUPRINDE ÎNTREAGA LUME	231
7. AMENINȚAREA ISLAMICĂ	264
8. PURITATE CU ORICE PREȚ	304
9. TOATE ASPECTELE VIEȚII	333
10. ADMINISTRAREA FRICII	360

11. AMENINȚAREA CUNOAȘTERII.....	397
12. SOCIETATEA NEVROTICĂ.....	438
13. PARANOIA.....	481
14. EȘECUL TERORII ȘI TEROAREA EȘECULUI.....	517
Note	547
Bibliografie	619
Index	671

„CARTE PENTRU TOȚI“

1. Mihai Eminescu, *Poezii*
2. I.L. Caragiale, *Momente și schițe*
3. Ion Creangă,
Amintiri din copilărie. Povești, povestiri
4. Ioan Slavici, *Moara cu noroc*
5. I.S. Turgheniev, *Părinți și copii*
6. Cella Serghi, *Cartea Mironei*
7. A.P. Cehov, *Doamna cu câțelul*
8. Mircea Eliade, *La țigănci. Pe strada Mântuleasa*
9. Mark Twain, *Jurnalul lui Adam și al Evei*
10. Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*
11. Ion Marin Sadoveanu, *Sfârșit de veac în București*
12. Jerome K. Jerome,
Gândurile trândave ale unui pierde-vară
13. G.M. Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*
14. F.M. Dostoievski, *Oameni sărmani*
15. Zaharia Stancu, *Șatra*
16. James Joyce, *Portret al artistului la tinerețe*

inchiziții instituții fără egal, prin intermediul cărora se poate examina persecuția. Lucrarea de față este de fapt o descriere a modului în care poate apărea persecuția și a felului în care poate fi ea evitată; este o istorie a cărei relevanță nu dispăre nicicând, un avertisment venit din trecut.⁷⁹

Nutresc speranța că violența unora dintre evenimentele ce urmează a fi prezentate va fi temperată și lăsată în urmă, prin refuzul suprem al oamenilor din lumea iberică de a se lăsa dominați de domnia terorii. Faptul că, în cele din urmă, excesele de putere îi distrug întotdeauna pe cei ce le aplică reprezintă o sursă de consolare și o mărturie privind caracterul complex și paradoxal al condiției umane așa cum rezultă el din relatările remarcabile ce umplu arhivele Inchiziției din Portugalia și Spania. Așadar, prin prezentarea acestei istorii sper să pot ilustra măcar în parte ceea ce marele istoric american Henry Charles Lea a descris drept filosofia sa personală a istoriei: Lea, a cărui istorie în trei volume dedicate Inchiziției spaniole rămâne lucrarea fundamentală pe acest subiect, a încheiat* publicarea cărții sale la Editura Macmillan cu exact o sută de ani în urmă; el a sperat că studiul trecutului „ne poate face să fim mai exigenți față de prezent și mai plini de speranță privind viitorul”⁴⁸⁰.

Capitolul 1

SFÂRȘITUL TOLERANȚEI

Cine se poate îndoi că tot ce pare a fi severitatea dreptății în acest tribunal este de fapt un leac, prescris cu milostenie pentru însănătoșirea celor păcătoși?

Teruel și Zaragoza, 1484–1486

În casa lui Juan Garces de Marcilla, ura își căuta prada. Marcilla era un nobil din îndepărtatul oraș aragonez Teruel. Rușinat de sărăcia lui, se căsătorise cu Brianda, fiica unui puternic om de afaceri local, Jaime Martínez Santángel. Marcilla își detesta rudele prin alianță și trăia într-o epocă în care un sentiment atât de prozaic putea să fie dus la extrem, în consecință s-a asigurat că aceștia vor fi arși de vii.

Noul inchiizitor, Juan de Solibera, a sosit la Teruel în mai 1484. Nu a avut parte de o primire binevoitoare. În realitate, autoritățile locale s-au îngrozit. Probabil că știau că în unele părți ale Castiliei avuseseră loc acte de opoziție față de introducerea Inchiziției.¹ Mai-marii orașului au hotărât să urmeze acel exemplu. Când existau atât de multe orașe mari și elegante în regatul Aragonului, de ce fusese aleasă acea așezare îndepărtată, așezată

* Ediția originală a lucrării de față a fost publicată în anul 2007, tot la Editura Macmillan. (n.red.)

sus pe dealurile sterpe, drept prim loc de popas al noii instituții? Care erau implicațiile eliminării vechilor in-chizitori și numirii celor noi? Conducătorii orașului au scris că se temeau că Inchiziția va aduce cu sine același haos pe care îl produsese „în Castilia și că in-chizitorii vor folosi aceleași proceduri îngrozitoare pe care le folosi- seră acolo, încălcând orice lege”². Cu toate acestea, nu toată lumea era la fel de temătoare; unii oameni, pre- cum Marcilla, au văzut o oportunitate în climatul de ură.

Cu toate acestea, la început Marcilla a fost în mino- ritate. Autoritățile s-au opus. Prin acea rezistență, ele nu susțineau doar autonomia locală; probabil simțiseră că noua Inchiziție, înființată cu scopul de a persecuta oa- menii care erau diferiți, avea să distrugă delicata țesă- tură culturală care făcea orașul să fie ceea ce era. Pentru că trebuie spus, locuitorii orașului Teruel formau o po- pulație foarte pestriță. În afara majorității creștine, exista o comunitate numeroasă formată din descendenți ai evreilor convertiți la creștinism – *conversos*.^{*} Între 1391 și 1413, avuseseră loc multe asemenea convertiri, unele dintre ele din proprie voință, iar altele silite;³ copiii și nepoții acestor convertiți erau în majoritate

* În cursul îndelungatei istorii a Inchiziției, s-au folosit numeroși termeni pentru a descrie descendenții evreilor convertiți. Din dorința de claritate, îi voi prezenta drept *conversos* în această carte, cu toate că trebuie să reamintim că avem de a face cu o lume limitată îndeobște la Spania secolului al XV-lea, și că se folosea în Portugalia termenul de creștin nou (*cristão novo*); cu toate acestea, deoarece în Spania denumirea de „creștin nou” se referea la oameni ce descindeau din musulmani, dar și din evrei, voi adopta termenul de *conversos*.

creștini sinceri, însă ei păstrau și unele dintre practicile culturale ale strămoșilor evrei. Pe lângă *conversos*, Te- ruel avea și numeroși musulmani convertiți, care trecu- seră la creștinism împreună cu evreii, după ce asculta- seră predicile Sfântului Vincentiu Ferrer la începutul secolului al XV-lea. Acești convertiți – cunoscuți sub nu- mele de *moriscos* – renunțaseră la portul maur și nu mai vorbeau limba arabă; ei fuseseră asimilați complet de societate.⁴

Sosirea in-chizitorului a provocat panică. Inchiziția fusese creată în Spania în urmă cu câțiva ani cu scopul de a depista creștinii păcătoși din rândul populației de *conversos*, iar cu trei ani înainte fusese organizat primul autodafé la Sevilla. Combinația de spaimă și opoziție a oficialilor locali a făcut ca, imediat după venirea la Te- ruel, Solibera să fie ținut închis într-o mănăstire vreme de trei săptămâni și împiedicat să-și țină predica inaugu- rală. În cele din urmă, el a trebuit să se mute într-un cătun din apropiere, de unde s-a simțit îndreptățit să tune și să fulgere și a emis excomunicări la adresa ofici- alităților orașului.⁵ Acestea au răspuns prompt. În semn de batjocură față de procedura in-chizitorială, oficialită- țile au ridicat un rug mare, având un stâlp în mijloc. Însă, în loc de a sluji ca loc pentru arderea ereticilor, rugul a fost înconjurat cu pietre ce erau aruncate în ori- cine venea în oraș cu scrisori regale sau cu decrete de sprijinire a Inchiziției.⁶

Marcilla a organizat riposta in-chizitorului. În primul rând s-a asigurat ca lui Solibera să i se pună la dispoziție o gardă înarmată. Apoi a folosit garda pentru a aresta oficialitățile rebele din Teruel. Acestea au fost destituite.

Marcilla a fost numit căpitan al orașului. A primit instrucțiuni să ocupe Teruel, să numească noi oficialități și să instaleze noua Inchiziție.

În martie 1485, Marcilla a ocupat orașul, iar Inchiziția și-a început activitatea. În august s-a organizat primul autodafé, la care au fost arși doi *conversos* în efigie; în ianuarie 1486 s-a ținut un alt autodafé, la care au fost arși nouă *conversos*. Cel mai important dintre aceștia a fost Jaime Martínez Santángel, cumnatul unuia dintre demnitarii care se opuseseră inchizitorului Solibera cu un an în urmă. Doi dintre fiii lui Santángel au fost arși de vii, iar unul în efigie.⁷ Jaime Martínez Santángel era socrul lui Marcilla, iar fiii lui erau cumnații acestuia. Prin intermediul Inchiziției, Marcilla începuse să-și distrugă rudele prin alianță.⁸ Tot el își oferise sprijinul unei instituții pe care noii monarhi ai Aragonului și Castiliei, Ferdinand și Isabella – cunoscuți și sub numele de *Reyes Católicos* (Regii Catolici) –, o plasaseră în prim-planul politicii lor interne. Fie și numai acest lucru a fost suficient pentru ca Marcilla să urce treptele ierarhice în vreme ce familia soției sale era decimată.

Ecoul celor petrecute la Teruel a ajuns curând la Zaragoza, capitala regatului Aragon, așezat pe malurile râului Ebru. Zaragoza era renumită pentru nobilimea sa și pentru frumusețea femeilor sale. Cu doar opt ani înainte de cucerirea Granadei de către spanioli, în 1492, în oraș exista un întins cartier maur, care avea propria presă de ulei și o moschee activă,⁹ iar călătorii admirau adesea casele construite în stil roman din cărămidă, de culoare roșie, precum și numeroasele sale biserici.¹⁰

Curând, totuși, avea să înceapă vărsarea de sânge. Știrea privind cele întâmplate la Teruel a început să se

răspândească în oraș. În sânul comunității de *conversos* a început să crească furia. Era destul de grav că Inchiziția își începuse activitatea în Castilia, dar cine era și acel Marcilla ca să îl doboare pe Don Jaime Martínez Santángel de Aragon! Fără îndoială că acel susținător al Inchiziției se căsătorise cu Brianda pentru banii pe care îi avea neamul ei de *conversos*: el o disprețuia, deși probabil că și familia ei îl jignise, etalându-și bogăția în fața nobileței lui mult lăudate, dar foarte strămtorate.

Dincolo de furie pândeau și spaima. Pentru că Marcilla reușise să dea o mare lovitură. Inchiziția îi oferea perspectiva puterii.

Colegul inchizitor al lui Solibera era Pedro de Arbues. Acesta din urmă se născuse nu departe de Zaragoza, în 1441.¹¹ Studiase la Bologna, în Italia, și urcase treptele ierarhiei bisericești înainte de a fi numit inchizitor împreună cu Solibera, în 1484. Devotamentul său față de ideologia vremii rezultă din cuvântarea inaugurală pe care a ținut-o în fața Consiliului Inchiziției din Zaragoza. „Scopul nostru,“ a spus el, „este de a veghea asupra viei Bisericii ca niște străji vigilente, smulgând ereziile din grânele religiei... dacă ne aplecăm cu atenție, se va vedea că toate acestea, care par cumplite la prima vedere, nu înseamnă decât îndurare... Cine se poate îndoi că tot ce pare a fi severitatea dreptății în acest tribunal este de fapt un leac, prescris cu milostenie pentru însănătoșirea celor păcătoși?”¹²

Prin Arbues și Solibera, Inchiziția s-a pus pe treabă în Aragon. Când s-a dat citire edictelor de credință, oamenii au început să urmeze exemplul de răzvrătire al celor din Teruel. Atât catolicii care nu aveau strămoși

evrei sau mauri – așa-numiții creștini vechi –, cât și *conversos* au început să murmure împotriva Inchiziției din Zaragoza. Acelor *conversos* li s-au alăturat membri ai nobilimii și oamenii cei mai bogați din oraș, care s-au plâns că noua Inchiziție acționa încălcând legile aragoneze, confiscând bunuri și păstrând secrete numele martorilor, două lucruri „noi și nemaîntâlnite până acum, și foarte dăunătoare pentru regat”.¹³ În februarie 1485, indignarea ajunsese atât de mare, încât o mână de *conversos* a hotărât o acțiune extremă: asasinarea temutului Arbues.¹⁴

Complotul a fost pus la cale în casa lui Luis de Santángel, un *converso* de vază. S-a pus o recompensă de 500 de florini pe capul lui Arbues, și s-au ales șase asasini. Grupul era un amestec de *conversos* – tatăl unuia dintre ei, Juan de Eseprandeu, fusese deja întemnițat de Inchiziție – și vechi creștini, între care Vidal Duranzo, servitorul gascon al lui Juan de Abadía, un alt asasin.¹⁵ Conspiratorii porniseră de la ideea că dacă Arbues era ucis, nici un alt inchișitor nu va îndrăzni să îi ia locul.¹⁶

Circulau numeroase zvonuri. Primul autodafé de la Zaragoza, la care au fost arși oameni de vii, s-a desfășurat în luna mai. Un altul a urmat în iunie. Indignarea creștea în rândul comunității de *conversos*. Simțind că se pune la cale o conspirație, Arbues a început să poarte o cămașă de zale pe sub haine și un coif din metal sub pălărie.¹⁷ Într-o noapte, Juan de Esperandeu a încercat să taie una din gratiile de la o fereastră a locuinței lui Arbues în timp ce acesta dormea, dar a fost descoperit; însă, profitând de întuneric, a scăpat cu fuga.¹⁸

În noaptea de miercuri, 14 septembrie 1485, asasinii s-au strâns în apropierea catedralei. Trei dintre ei au

intrat pe ușa principală, iar trei prin sacristie. Știau că în acea noapte Arbues, care era dominican, urma să vină la masa de la miezul nopții. Cu puțin înainte de ora 12, canonicii s-au strâns în corul catedralei. Arbues a intrat dinspre mănăstire purtând veșminte preoțești, având un felinar în mână și s-a îndreptat către ei. A îngenuncheat alături de amvon, în partea stângă, și a început să se roage. Atacând din întuneric, Vidal Duranzo l-a înjunghiat pe inchișitor în spate, cu atâta forță, încât a străpuns cămașa de zale și i-a secționat vena jugulară; probabil surescitat de perspectiva de a răzbuna suferințele tatălui său, Esperandeu l-a înjunghiat cu mai puțină forță și l-a rănit pe Arbues la un braț. Duranzo a lovit din nou, coiful i-a căzut din cap lui Arbues, iar inchișitorul a căzut la podea.¹⁹

Arbues a fost dus înapoi la locuința sa. A murit înainte de ivirea zorilor. Știrea s-a răspândit imediat și întregul oraș a strigat: „*A fuego con los conversos!*” – „Să-i ardem pe *conversos!*” Cartierul locuit de *conversos* a fost salvat de la incendiere doar de intervenția lui Don Alonso de Aragón, vicerege și arhiepiscop de Aragón, care a intrat călare în mulțimea de protestatari pentru a-i calma.²⁰ Astfel stând lucrurile, s-a decis ca făptașii să fie pedepsiți de către Inchiziție.

Ancheta a început neîntârziat. Renumitul Tomás de Torquemada a trimis trei inchișitori ca înlocuitori în locul lui Arbues, și au fost interogați primii suspecți. Unul dintre cei prinși a fost Duranzo, care a mărturisit sub tortură. Promițându-i-se îndurare dacă va divulga numele complicilor săi, el le-a dat în vileag pe toate; cerând clemență după ce a terminat de dat declarația, i s-a spus că, spre deosebire de ceilalți conspiratori, va fi

scutit de tăierea mâinilor înainte de a fi spânzurat, de a i se scoate măruntaiele și de a fi sfâșiat în patru.²¹

Astfel au început arderile pe rug la Zaragoza. În 1486 au avut loc în localitate nu mai puțin de 14 autodaféuri: 42 de oameni au fost arși de vii și 14 în efiegie. Pentru a spori frica populației și forța de a impresiona a autodaféurilor, inchișitorul general Torquemada a poruncit ca înainte cu două săptămâni față de data autodaféului, evenimentul să fie anunțat public în tot orașul printr-o paradă a unor notabilități călare.²² Acest lucru transforma pentru prima oară Inchișitiția într-o instituție cu adevărat publică. Groaza trăită de comunitatea de *conversos* era cumplită, astfel că mulți dintre ei au fugit din oraș. Între victime s-au numărat trei strămoși ai filosofului francez Michel de Montaigne: Juan Fernando López de Villanueva, fiul acestuia, Micer Pablo, și vărul lor, Ramón López; restul familiei a fugit în Franța, la Anvers și Londra, unde spaima nu s-a atenuat decât de-a lungul mai multor generații.²³

În general, după evenimentele petrecute la Zaragoza, furia poporului împotriva Inchișitiției a depășit rareori nivelul spaimii. Însă chiar înainte ca furia să le întunece judecata, cei din comunitatea de *conversos* nu fuseseră singurii care să nu aibă încredere în noua instituție, așa cum o dovediseră evenimentele de la Teruel și reacțiile inițiale ale oamenilor din Zaragoza.²⁴ Suspiciunea și opoziția cu care fusese întâmpinată Inchișitiția în Aragon se datorau faptului că aceasta era o instituție nouă, cu metode socotite excesive de a trata oamenii. Cu toate acestea, nu peste multă vreme excesele aveau să pară normale, iar groaza față de noua instituție avea să devină un mod de viață.

În timpul domniei celor doi Regi Catolici, Spania a fost o țară unică în Europa. Evreii sosiseră acolo înaintea nașterii lui Hristos²⁵, și odată cu invazia maură din 711, avusese loc o migrațiune pe scară largă din nordul Africii. Chiar și după recucerirea creștină, care a înregistrat cele mai hotărâtoare victorii la mijlocul secolului al XIII-lea*, Spania, cu amestecul său de culturi, era mai apropiată de societatea musulmană decât de restul Europei. Deși geografia fizică leagă Peninsula Iberică de pământurile de la nordul Pirineilor, importanța ideilor geografice de spațiu era limitată pe vremea aceea, iar faptul că Spania părea un loc islamic era mult mai însemnat:²⁶ pentru vizitatorii din nordul Europei, moștenirea lăsată de *convivencia* – secolele de viață în comun a creștinilor, evreilor și musulmanilor în peninsulă – se concretiza într-un loc unde, după părerea lor, păreau să coexiste categorii neclare.

Să luăm, de exemplu, modul în care se îmbrăcau oamenii. Fie că se duceau la o petrecere, fie că făceau treabă în casă, femeile din Spania își acopereau capul cu *tocados*, podoabe elaborate, făcute câteodată din catifea sau satin, care se prelungeau în jos, spre gât.²⁷ Materialul folosit cu precădere pentru confecționarea mai tuturor hainelor purtate de femei era mătasea, un lucru ce amintea de tradițiile de producere a acesteia în Andaluzia maură.²⁸

În rândul bărbaților, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, a existat chiar o predilecție pentru straiele maure. În timpul domniei lui Henric al IV-lea (1454–1474), acest lucru era atât de precumpănitor,

* Sub Ferdinand al III-lea, forțele castiliene au cucerit Córdoba (1236), Murcia (1241), Jaén (1246) și Sevilla (1248).

încât „cel care îi imita [pe mauri] era cel mai plăcut regelui”²⁹. Iar în 1497, regele Ferdinand însuși s-a prezentat împreună cu o suită de nobili îmbrăcați în stil maur la Burgos, pentru a participa la logodna fiului său, prințul Ioan.³⁰ Accesoriile de modă maură pentru bărbați cuprindeau *sayo*, o tunică peste care se purtau alte obiecte de îmbrăcăminte, și două tipuri de mantii cu glugă, *albornoz* și *capellar*.³¹

Așadar, pentru alți europeni, chiar și spaniolii creștini păreau niște ființe exotice. Secretarul baronului de Rosmihal, care a vizitat Burgosul la mijlocul secolului al XV-lea, a descris casa unui nobil creștin în care femeile erau toate „îmbrăcate bogat, în stil maur, respectau obiceiurile maure în ceea ce privea îmbrăcămintea, mâncarea și băutura... dansau foarte frumos în stil maur, fiind toate brunete, cu ochi negri”³². Peste șapte secole de prezență maură – și o mare parte din acest timp, o prezență dominantă – în Peninsula Iberică lăsașeră urme adânci, pe care cucerirea Granadei în 1492 nu avea cum să le șteargă; chiar și expresia spaniolă cel mai ușor de recunoscut, *Ole!*, provine din cuvântul arab *Wa-l-lah* – Pentru Dumnezeu.³³

Amestecurile culturale erau numeroase. În Castilia, evreeii adesea contribuiau la botezurile creștinilor, în vreme ce creștinii procedau la fel în cadrul ceremoniilor de circumcizie.³⁴ În secolul al XIV-lea, creștinii își aduceau prietenii musulmani la mesă și chiar angajau muzicanți ambulanz musulmani ca să cânte în biserici în nopțile de veghe.³⁵ Chiar și la sfârșitul secolului al XV-lea, creștinii și evreeii își deprindeau copiii să trăiască ani de zile în rândul altor grupuri religioase³⁶; evreeii se converteau la islamism, iar musulmanii la iudaism.³⁷ Și deși

relațiile sexuale între persoane de credințe diferite erau interzise, ele nu erau un fapt neobișnuit; în 1356, regele Aragonului a acordat unei mănăstiri locale jurisdicție asupra femeilor musulmane surprinse întreținând relații sexuale cu creștinii din localitate, însă în anul următor a trebuit să revoce hotărârea astfel încât femeile care avuseseră relații sexuale chiar cu călugării să nu fie închise.⁴⁸

În ciuda faptului că trăiau laolaltă, liniile de falie dintre cele trei credințe existau, gata oricând să fie exagerate de extremiști. Musulmanii și creștinii foloseau băile publice în zile diferite, de exemplu, și nici musulmanii, nici evreeii nu aveau voie să se convertească la creștinism.³⁹ În secolul al XV-lea, exista o presiune considerabilă pentru ca în orașe evreeii și musulmanii să trăiască separat de creștini. Barierele începuseră să se instaleze.

Astfel, spre sfârșitul secolului al XV-lea, când în Aragon a izbucnit nebunia din jurul Inchiziției, cele trei comunități îndeplineau funcții foarte diferite în cadrul societății spaniole. Creștinii erau nobili, oameni ai Bisericii și militari;⁴⁰ evreeii erau artizani, bancheri și intelectuali; iar musulmanii erau în mod predominant agricultori și meșteșugari.⁴¹ Era o societate în care activitățile erau din ce în ce mai pregnant definite de confesiunea religioasă – un lucru ce urma să aibă consecințe dezastruoase pentru societatea spaniolă în momentul când două dintre aceste confesiuni aveau să fie excluse.

În Spania, aspectul militarizat al societății creștine după Reconquista a creat un caracter național care era cu certitudine dificil. „Sunt mândri și consideră că nici o națiune nu se poate compara cu a lor,” scria un călător